

Pálfi Ágnes

A nagyság játékszabálya – Nemes Nagy Ágnesről –

1976 ősze vagy koratavasza. Kassák emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Kassák egy évszázada született, tíz éve halott. A megnyitót Nemes Nagy Ágnes tartja.

Kígyó-zöld ruhát visel. Nem volna megfelelő szó rá, hogy elegáns. Az sem, hogy szép. Inkább, hogy természetes. A természet elszabaduló démonait megfékező fehér mágus. Női sárkányölő.

Sokáig azt hittem, zöld a szeme is. Már csak a tekintete maradt meg a kezei, amikor sok évvel később észrevettem, hogy barna. De szürkénél, hajnali kéknél áttetszőbb, világosabb. S mívesen formált, csúcsos ujjai közt fehérén füstölt az elmaradhatatlan cigareta.

“Kassák meglepetéseiben van valami archaikusan indokolt” – Nemes Nagy Ágnes megnyitójának hangneme egyszerre volt személyes, hallgatóihoz közvetlenül odaforduló, és emelkedett, minden pátosz nélkül az. Mint aki nem gyászol, és nem felejt.

Azután levettették a Kassákról fennmaradt mozgókép-kockákat. Alig néhány pernyi anyag volt az egész. Mintha egy leomlott ház kulcsát tartanád a kezedben.

Akkortájt, a hetvenes évek vége felé Kassákot megidéző versemet a Mozgó Világ szerkesztője ilyesféle szavakkal adta vissza: “Nekünk ez most nem kell. De a tartásod szimpatikus.”

Tíz évvel később ezt az “In memoriam” című verset már én sem veszem föl a kötetembe.

1991 nyarán Nietzsche “Zarathustrá”-ját olvasom. És újra előkívánkoznak a Kassákot megidéző sorok:

Mert volt, aki bírta erővel
gyalog, visszafelé e torpanó időt
torkaszakadtan, húsbavájt körömmel meg nem állt
s voltak, kik tornyot emeltek, kongattak újra harangot
elhallgasson a rettentő fékek csikordulása ...
Körtáncba, kerékbe törni magunkat, magasodni
Hold udvarán Kassák lovának zabot kaszálni
nem kigurulni a lassú terekről ...

A kiállítás megnyitója után irodalomtörténész barátom bemutat Nemes Nagy Ágnesnek, ilyesféle szavakkal: “Ő lesz, aki majd a maga örökébe lép.” Neki elakad a szava, pedig a nyelvén volt már. Én zavartan, lehajtott fejjel állok előtte hitvány orkándzsekimben.

1991 nyár elején valaki hozza a hírt, hogy Nemes Nagy Ágnes komolyan beteg. Hogy meg fog halni. Sejtettem én is már, de nem akartam hinní.

* Az írást “Hegy, folyó, város” címmel lásd: Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság, 1989, 408-411.

Tavasszal újraolvastam a verseit. Most felütöm az esszékötetét, s amint matrózruhas diák-onmagát megidézi, első találkozásunk sokkja egyszer csak oldódni kezd: "... a Nyugat még eleven mérce a szememben, nemcsak mese, szóbeszéd, irodalomtörténet. Az utolsó pillanatban láthattam még valamit, mintegy a szemem sarkából, amit az utánunk jövők már nem láhattak. Valami fontosat és nagyszabásút a magyar irodalomban."

1991 augusztus vége.

"Órás - Óriás" – játszik a szavakkal egyik barátom. "Tegnap meghalt Nemes Nagy Ágnes" – válaszolom, abban a hitben, hogy ugyanarra gondolunk. De nem. Barátom tőlem tudja meg a gyász hírt, és tőlem hallja először, hogy ez az ő legendás gyermekkori félreolvasása volt.

Milyen különös. A nagyság játékszabálya legalább, úgy látszik, halhatatlan. Nem eltanulható, de időről-időre feltalálhatik, és kötelez. Még akkor is, ha a lapjírás nem jó. Vagy ha neked nem is osztottak lapot. Ha felborították az asztalt. Ha itt még vesztes sem lehetsz, nem hogy nyertes. Merthogy, kedves magyartanáromat idézve: "itt a fák nem nőnek az égig". Akkor is a gyermek a mérték, aki az órát óriásnak olvassa.

"A szabadversben a metrum jelenléte szembeszökőbb, mint a kötöttben" – 1984-ben ezzel a képtelennek tetsző gondolattal riogatom az MTA Verstani Munkabizottságát. Az idea Jurij Tinyanové, aki Kassák (és Majakovszkij és Hlebnyikov és Paszternák és Ahmatova) kortársa volt, az úgynevezett orosz formalisták talán legnagyobb egyénisége. A Bizottság részéről csodálkozás és értetlenség fogad. Egyedül Nemes Nagy Ágnes kapja föl a fejét, hogy "igen, ez érdekes, ez a Tinyanov mond valamit." S egyedül ő kérdez rá, hogy meg lehet-e kapni valahol a könyvét. Csak annyit jegyez még meg, hogy talán nem a legszerencsésebb a "formalista" megnevezés. Merthogy rosszlemélkü jelző ez mifelénk.

Szorgalmasan eljárt ezekre a "verstani gyűlésekre". Nyitott volt, de mindig kíméletlenül őszinte is, azt hiszem, ő volt a legjobb diák közöttünk. S az "öregék" közt ő volt talán az egyetlen igazi pedagógus: "A gyerekeket bántani nem szabad" – némította el az egyik kollégát, aki ránk, fiatalokra a tőle már majdhogynem megszokott durvasággal támadt.

Amikor a hatvanas évek végén a Petőfi (régi Werbőczy) Gimnáziumba jártam, a folyosóra kiakasztott tablók egyikén, a tanárok között felfedeztem a róla készült fotót. "Mindenkinek joga van a fiatalkori arcképéhez" – akkor még nem ismertem ezt a mondatát. De már ismertem a verseit, olvastam a "Lovak és angyalok"-at. Emlékszem, a "Ház a hegyoldalon" című "történet" tetszett a legjobban:

(Most megy. Egy körvonal a küszöbön.
Most elment. Némaság.
A vaskapcsok koponyavarrata.
Sötét. És mintha benyúlna a hegybe.
Megérintem. Hideg kemence.
A kést most helyre. Karcolás a padlón.
És semmi más. Hajópadló.
S rozsdás, barlangi nap – elég.
Kint most madár. Helyen korán?
Egy téli raj. Tengelicék.)

* Vö: Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság. 115.

** A szabadversről ugyanitt tartott előadásában már idézi is majd Tinyanovot. Vö: Megjegyzések a szabadversről. In: Látkép gesztenyefával. 1987. 298.

Erősen hatottak rám ezek a csonka mondatok, a vágástechnika és a képalkotás filmszerűsége. Egy akkori versem utolsó két sorában letagadhatatlanul ott van ennek a formaélménynek a nyoma: "Senki. Tárt szárnyú ablak./ A kéken egyetlen karcolás." S azóta is izgat a műfaj, a lírai kompozíció és a történetmondás összekapcsolásának a lehetősége.

Az én generációm szégyenlősen sóvárogta a mestereket. Nekünk nem volt Baár-Madasunk, mi már a gimnáziumban is botosinálta autodidakták voltunk. Az egyetemen nem voltam francia vagy német szakos, nem jártam Nemes Nagy Ágnes műfordítói szemináriumára. Most mégis jólesik leírni, hogy kevés személyes találkozásunkkor mindig stílust és mértéket tanultam tőle. És még valamit, ami legalább ennyire fontos.

80-as évek közepe, Lakatos István költői estje a Fészek Klubban. A mögöttem lévő sorban Nemes Nagy Ágnes ül.

Igazi költészet ez, de különös, irritáló. Mintha a lekötözött Gulliver beszélne félálomban hozzánk. Tragikomikum és pátosz, mely időnként már-már kioltja egymást. Az egyik vers valakit egyenesen nevetésre ingerel mögöttem. "Érzéketlen vagy" – hallom Nemes Nagy Ágnes feddését, és a nevetés egycsapásra abbamarad.

1991 augusztus vége. Úszómedence szélén üldögélek éppen, amikor ez az írás váratlanul fogalmazódni kezd.

"Én szeretem az anyagot / s gyakran gondolok csontjaimra" – tavasz óta sokadszor ismétlgetem már magamban ezeket a Nemes Nagy Ágnes sorokat. Sosem datálta a verseit. Ezt valamikor 1948 és 57 között írta. Uramisten, hűgom lehetne már.

**Összeállította Turcsány Péter és Erdei János,
a POLISZ c. időszakos lap szerkesztői. (Folytatása következő lapszámunkban.)**

Szujó Zoltán Bagyasi sétá – tus